

מהי ספרות: גרסת נשיא המדינה

לא רק שהרזאד מלמדת אותנו מהי ספרות. גם הסולטן האכזר מלמד אותנו להיות קוראת או קורא טוב, משמעו להיות מוכנים ואפילו חפצים להיפרם בכל סיפור מחדש. כשזה קורה, נארגים אל תוכנו רסיסי סיפורים שונים משלנו והם משנים גם את תפיסת המציאות שלנו ואת האנושיות שלנו, משום שהם מלמדים אותנו כמה חסר זה להיות הבעלים של סיפור אחד בלבד.

גדלתי בבית שבו האמינו שסיפור טוב יכול להציל חיים. כשהייתי בן שמונה, החל אבי ומורי, הפרופסור יוסף יואל ריבלין, לתרגם מערבית לעברית את "אלף לילה ולילה". תרגום זה היה החלק האחרון במפעל חייו האינטלקטואלי-ספרותי, שכלל – בין השאר – תרגום שירה ערבית וגם את תרגום הקוראן עצמו. את חשיבות התרגום של האחרון הסביר אבי במילותיו שלו: "ערך מיוחד נמצא בו אנחנו היהודים, מתוך שהוא אחת יצירות הרוח השמית היותר מפליאות. מלא הוא הפאתוס הנבואי המיוחד לבני שם והריתמוס של יצירותינו הקדומות ביותר, וכאילו ממקור אחד אתם יהלך מאוהלי שם... כדבר בעתו הוא תרגום הספר הזה לעברית עתה בהתעורר העם היהודי לשוב אל המזרח אל רוחו ואל חייו". זו, כנראה, הייתה תשובתו גם לשאלת הגיליון הזה בדבר משמעותה וחשיבותה של הספרות לחיינו – הוא האמין בכל לבו כי יש בה הכוח לקרב אותנו זה אל זה. בני אדם ועמים. לזהות זה בזה גון קול דומה, שורש היסטורי משותף, מיתוסים דומים שבונים את חייו. גם אם שמותיהם שונים. גם אם שפתנו דומה אך שונה, או שונה לגמרי. ומתוך כך, הספרות מעשירה את חייו ועולמו, אבל גם מאפשרת לנו להרגיש קרובים יותר ודומים יותר לשכנינו.

אבל אני מעז להוסיף עליו, ומוצא בספרות בכללה ובסיפורים בפרט כוח נוסף שנושאת הספרות על כתפיה. הכוח להציל את החיים, החיים עצמם. זה כוח שהוא גם עול, משום שהוא מועיד לכותבים ולכותבות שלה תפקיד בעולם. הכוח הזה, המשמעות הזו, מחזירים אותי אל "אלף לילה ולילה".

כילד, עוד לפני שנסחפתי אל תוך הסיפורים שמצויים בתוך האוסף הזה, הוקסמתי ונבְּעתי כאחד מסיפור המסגרת שלו: לילה אחרי לילה הייתה שהרזאד האמיצה והנועזת (שעם השנים התרגלנו לקרוא לה שחרזדה) בודה מלבה סיפור חדש, טוהה עלילות ובוראת גיבורים ומגישה את כולם מנחה לבעלה המלך. לילה אחרי לילה הייתה מספרת באוזניו, ועם אור הבוקר קוטמת את פתילו של הסיפור, וכך זוכה לראות את היום שלמחרת. המלך, שנהג לרצוח את נשותיו בתום הלילה הראשון עמן, לא יכול היה לעמוד במתח הסיפור שנקטע, והותיר את שהרזאד בחיים כדי שיוכל לשמוע את המשכו בלילה הבא. לילה אחר לילה. הלילה מסתיים. הבוקר מגיע. היא מספרת. אלף ואחד לילות. כמעט שלוש שנים. עד שלבו מתהפך ונשבה ונרגע, והיא יודעת שחיי נצלו.

זה סיפור נורא ואיום, ואנחנו מכירים דומה לו בתרבותנו, הלא הוא סיפור מגילת אסתר, אבל מסגרת העלילה של "אלף לילה ולילה" מזהה את הספרות עם החיים. היא מציגה לפנינו גיבורה שמלמדת אותנו מהו כוחו של סיפור, מהי כוחה של ספרות. ספרות טובה מספרת לנו מי אנחנו, כיחידים וגם כקהילות, חברות ואומות. היא מספרת לנו מאיפה באנו, היא יכולה לעורר בנו השראה לחלום על העתיד שאנחנו מבקשים לעצמנו או לשרטט לנו עתיד אפשרי שעלינו להימנע ממנו. ספרות טובה נותנת לנו משמעות, והאדם מחפש משמעות. ספרות טובה באמת יכולה, אם הקורא או הקוראת מוכנים לעשות את המאמץ, להפוך אותנו לאנשים טובים יותר כשהיא מספרת לנו סיפור שונה מזה שאנחנו מכירים, על עצמנו ועל העולם.

ספרות טובה באמת מאירה פניות אפלות שהסטנו מהן את מבטנו, היא מוליכה אותנו אל מקומות בנפש ששכחנו או שלא ידענו לתת להם מילים. היא מזכירה לנו שכל אחד ואחת מאתנו עשויים מחלקים שונים, או אם תרצו – מסיפורים שונים, שההתלכדות שלהם בתוכנו היא מה שהופך אותנו לשלמים. היא משמיעה לנו קולות שלא שמענו מעולם או כאלה שהפסקנו לשמוע והיא מראה לנו דברים דרך נקודות מבט שמעולם לא התבוננו דרכן.

לא רק שהרזאד מלמדת אותנו מהי ספרות. גם הסולטן האכזר מלמד אותנו להיות קוראת או קורא טוב, משמעו להיות מוכנים ואפילו חפצים להיפרם בכל סיפור מחדש, בכל ספר מחדש. זה לא קורה בכל פעם. אבל זה עשוי לקרות. וכשזה קורה, נארגים אל תוכנו רסיסי סיפורים שונים משלנו והם משנים גם את תפיסת המציאות שלנו ואת האנושיות שלנו, משום שהם מלמדים אותנו כמה חסר זה להיות הבעלים של סיפור אחד בלבד. ואם הדבר נכון לגבינו כבני אדם, הרי שהוא נכון שבעתיים כשמדובר בחברה. בעלות על סיפור אחד במקרה הזה, היא לא רק חסרה, אלא עלולה להיות מסוכנת ממש. סיפור אחד בלבד מצר את הראייה שלנו, אוטם את האוזניים וסוגר את הלב. סיפור אחד בלבד לא מותיר פתח לספק. לא מאפשר אף סדק. וסדק, כפי שלימד אותנו אהובנו לאונרד כהן, הוא המקום שדרכו נכנס האור.

זו אחת הסיבות המרכזיות לצער העמוק שאני חש על דלדול ודילול לימודי הרוח, במערכת החינוך ובאקדמיה, המתרחש לא רק אצלנו בישראל. מלבד הסיבות הברורות והידועות, אני חושש שהצרתו של מרחב הלמידה הזה תצר גם את מספר הסיפורים שאנחנו מסוגלים להכיל, להכיר, להבין ולהיפתח אליהם. ועמם תצטמצם האפשרות שלנו לראות בעצמנו חלק מרקמה אנושית מרובת גוונים ורבדים, המשתרעת הרבה מעבר להיכן שהעין יכולה לראות.

חברה בריאה, אומה איתנה ואנושית, תלויה בקיומם של הסיפורים הרבים שבתוכה. תלויה במרחב הספרותי שקיים בתוכה – זה שנכתב בשפתה וזה שנכתב בשפות אחרות ומתורגם מהן לשפת המקום. ובמובן הזה, והוא מובן עמוק ורחב וחשוב לאין שיעור, הספרות והשירה לא רק מעשירות את חיינו ובונות אותם טוב ונכון יותר, הן יכולות ממש להציל חיים. הן עשו את זה מאז ומעולם, עוד לפני המאה השמינית, שבה התפרסמו הסיפורים הראשונים מתוך אוסף "אלף לילה ולילה", ואין לי ספק שתמשיך לעשות זאת עוד הרבה אחרי המאה ה-21.

אני מנצל את הבמה הזו כדי לבקש מכן, כותבות יקרות, ומכם, כותבים יקרים – המשיכו לכתוב ולספר לנו סיפורים. המשיכו לכתוב לנו נקודות מבט אחרות לראות דרכן את המציאות. השמיעו לנו קולות שונים, הרחיבו את מנעד מיתרי הקול שלנו. ספרו לנו סיפור חדש על עצמנו בכל עמוד. שמרו על עיינינו פקוחות ועל לבנו פתוח. דחפו אותנו להתאמץ להיות בני אדם טובים יותר. זה משקל כבד לשאת על כתפיים, אני יודע. אבל סיפור אחרי סיפור, לילה אחרי לילה, הסיפורים הטובים שלכם יכולים להציל את חיינו.